

Investigation and analysis of the myth of Gilgamesh based on Joseph Campbell's hero's journey model

Laya Maulavi 1 | Abdullah Tolouei Azar 2

1. PhD student in Persian Language and Literature - Epic Literature, Faculty of Literature and Humanities, Urmia University, Urmia, Iran. Laya.molavi767@gmail.com
2. Assistant Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Urmia University, Urmia, Iran. a.toloeiazar@urmia.ac.ir

Article history: Received;

Received in revised form; Accepted

Abstract

The Epic of Gilgamesh is one of the earliest literary works of humanity, recounting the life and adventures of a king named Gilgamesh. Initially a selfish and powerful individual, Gilgamesh faces an existential crisis and a contemplation of death following the death of his loyal friend, Enkidu. In his quest to discover the secrets of immortality, he encounters numerous challenges and trials, each revealing different facets of his character. The main aim of this research is to examine and analyze the Gilgamesh myth according to Campbell's Hero's Journey model, using a descriptive-analytical method. The findings of this research show that the narrative of Gilgamesh fully aligns with Campbell's Hero's Journey framework. From the call to adventure to the return of the hero with wisdom, Gilgamesh undergoes all stages of this model. He begins the journey in search of the meaning of life and immortality. Throughout his journey, he faces various obstacles and trials that ultimately lead him to discover the truth about immortality, realizing that physical immortality is unattainable, and that human legacy, such as wisdom and experiences, holds the true value. This journey culminates in Gilgamesh's return to Uruk, where he passes on his inner wisdom to future generations.

Keywords: Myth, Gilgamesh, Hero's Journey, Joseph Campbell.

1- Introduction

The Epic of Gilgamesh is one of the oldest and most prominent literary works in the world, dating back to around 2700 BC. Written on clay tablets in cuneiform script, this epic originated in the ancient land of Mesopotamia and tells the story of the life and travels of Gilgamesh, the king of Uruk. Gilgamesh, who is two-thirds god and one-third human, is initially a selfish and arrogant king, but during his travels he becomes a transformed and conscious character. As one of the first written examples of the hero's journey, the Epic of Gilgamesh provides a suitable basis for analysis based on Joseph Campbell's model. In today's world, rereading these myths can help contemporary man rebuild his connection to identity and the meaning of life. The fundamental question is how can the myth of Gilgamesh be analyzed based on the hero's journey model within the framework of Campbell's theory? This research seeks to not only

demonstrate the conformity of Gilgamesh with Campbell's model, but also to analyze why this model continues to be used as a universal model in the study of myths.

2- Research Method

This research is considered qualitative in nature and has been conducted using a descriptive-analytical method. Also, the method of collecting information was using written and library sources and the World Wide Web (Internet).

3- Discussion

According to the descriptions given at the beginning of the Epic of Gilgamesh, his privileged position is quite evident. He lives in a place that is, on the one hand, strong and stable, and on the other hand, next to a sacred temple. This temple well highlights the spiritual and transcendental aspect of Gilgamesh. Next to this sacred space, there is also a grain granary, which is a symbol of blessing and abundance. These two elements, namely holiness and blessing, are considered prominent features of this place. The first stage of the hero's journey corresponds to the starting point of the Epic of Gilgamesh. The hero faces the unknown, and this encounter is a turning point that moves his narrative forward. The invitation to travel here can appear in an internal and hidden form. This invitation is a message that reaches him from the depths of the hero's unconscious and promises change and transformation. Such messages usually manifest in the form of dreams, imaginations, or visions, leading the hero into an unknown path. The invitation can be a physical movement, or a call to inner growth and transformation.

4. Conclusion

His return to Uruk at the end of the story, which corresponds to the "return with the treasure" stage of Campbell's hero's journey, is not only a physical return home, but a return to self-awareness and wisdom. Once seeking physical immortality, he has now come to a profound understanding of human nature and its limitations. This inner wisdom, in addition to introducing him as a historical hero, shows that any person can achieve inner growth and transformation through the risky path that Gilgamesh has traveled. This model shows that the heroic journey is still applicable in the modern world and can be observed in the daily life of every person. Human life, similar to Gilgamesh's journey, is full of challenges, crises, and moments of loneliness that ultimately lead to a deeper understanding of existence and the meaning of life. In this regard, Gilgamesh, as an exemplary hero, can be a model for humans to benefit from every failure and obstacle they encounter in life as an opportunity to grow and achieve wisdom and self-awareness.

Reference

- Bahar, Mehrdad. (2002). Research on Iranian Myths, Tehran: Tous.
- Bastid, Roger. (1996). The Knowledge of Myths, translated by: Jalal Sattari, Tehran: Tous.
- Bazgir, Nooroddin; Heydari, Ali; Hasani Jalilian, Mohammad Reza; Noori Khatonbani, Ali. (2018). *Review and Analysis of the Objectives and Characteristics of Five Spiritual Travelogues (Gilgamesh, Ardavirafnameh, The Myth of Er in Plato, Sira al-Ibad by Sana'i, Divine Comedy by Dante)*, Literary Text Research. 22 (76): 33-60.
- Burckhardt, Giyork & Smith, George. (1954). The Epic of Gilgamesh, translated by: Davood Manshizadeh, Tehran: Jajerami.
- Campbell, Joseph. (2016). The Hero with a Thousand Faces, translated by: Shadi Khosropanah, 7th edition, Mashhad: Gol Aftab.
- Dadvar, Abolghasem & Roozbehani, Roya. (2019). Reflection of Nature in the Scope of Iranian Myths, Jelveh Honar, Vol. 11, No. 1(22): 63-72.

- Eliade. Mircea. (2013). *Myth, Dream, and Mystery*. 3rd edition, translated by: Roya Monajem, Tehran: Elm.
- Khodakermi, Fatemeh. (2013). A Study of Archetypes in the Epic of Gilgamesh from Jungian Perspective, *Language and Persian Literature*, Islamic Azad University of Sanandaj, 16(5): 46-68.
- McCall, Henrietta. (2010). *Mesopotamian Myths*, translated by: Abbas Mokhber, Tehran: Markaz.
- Modarresi, Fatemeh. (2011). *Descriptive Culture - Criticism and Literary Theories*, Tehran: Research Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Naqashzadeh, Masoud & Seyed Mostafa, Mokhtabad. (2015), Analyzing the Structure of Epic Films Based on the Hero's Journey Model, *Communication Research*, Vol. 22, No. 2: 65-85.
- Sanders, N. K. (1997). *The Epic of Gilgamesh*, translated by: Esmail Falazi, Tehran: Hirmand.
- Sattari, Jalal. (2001). *A Study on the Myth of Gilgamesh and the Legend of Alexander*, Tehran: Markaz.
- Shabandar, Somayeh. (1999). *The Epic of Gilgamesh*, translated by: Mahdi Maghsoudi, Mashhad: Gol Aftabgardan.
- Vogler, Christopher. (2008). *The Writer's Journey: Mythic Structure for Writers*, translated by: Mohammad Gozar Abadi, Tehran: Minavi Kharad.
- Zhiran, F. et al. (2003). *Encyclopedia of Assyrian and Babylonian Mythology*, translated by: Abolghasem Esmailpour, Tehran: Fekr-e-Rooz.

Cite this article Amjadian. A. Modaresi. F. Comparative study of Sivash and Ramayana. *Journal of Subcontinent Researches*, 16(46), 189-204. DOI: [10.22111/jsr.2022.43653.2298](https://doi.org/10.22111/jsr.2022.43653.2298)

بررسی و تحلیل اسطوره گیل گمش بر اساس الگوی سفر قهرمان جوزف کمپبل

لعیا مولوی^۱ | عبدالله طلوعی آذر^۲

۱. دانشجوی دکترای زبان و ادبیات فارسی- ادبیات حماسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ارومیه ایران. Laya.molavi767@gmail.com
۲. استادیار زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ارومیه ایران. a.toloeiazar@urmia.ac.ir

چکیده

هدف اصلی این پژوهش بررسی و تحلیل اسطوره گیل گمش بر اساس الگوی سفر قهرمان جوزف کمپبل است که به روش توصیفی - تحلیلی صورت گرفته است. این پژوهش با سود جستن از کهن الگوی سفر قهرمان جوزف کمپبل، به تحلیل و تفسیر حماسه گیل گمش می پردازد. نتیجه گیری پژوهش نشان می دهد که در روایت گیل گمش جز مرحله رد دعوت باقی مراحل با الگوی سفر قهرمان جوزف کمپبل هم خوانی دارد. ابتدا با فراخوان به جستجوی معنای زندگی و جاودانگی سفر آغاز می کند. در این سفر، با موانع و آزمون های مختلف روبه رو می شود که در نهایت او را به کشف حقیقت جاودانگی می رساند. جایی که درک می کند جاودانگی جسمی، دست نیافتنی است و میراث انسانی، همچون حکمت و تجربه ها، ارزشی واقعی دارد. این سفر در نهایت به بازگشت گیل گمش به اوروک و انتقال حکمت درونی اش به نسل های آینده منجر می شود. واژه های کلیدی: اسطوره، گیل گمش، سفر قهرمانی، جوزف کمپبل.

۱- مقدمه

اسطوره گیل گمش، یکی از کهن ترین و مهم ترین آثار ادبی به دست آمده از سرزمین بابل است و حماسه ای شگرف از جستجوی انسان برای معنا، جاودانگی و شناخت خود را روایت می کند. این حماسه به عنوان یکی از بنیادی ترین داستان های طول تاریخ مورد توجه محققان، ادیبان و فیلسوفان بسیار قرار گرفته است. به نظر می رسد الگوی «سفر قهرمان» جوزف کمپبل، ابزاری مناسب برای تحلیل آثار اسطوره ای با ساختار پیچیده و نمادین است. این الگو، یکی از روش های نوین و تأثیرگذار در بررسی اسطوره ها به شمار می آید. کمپبل، در کتاب «قهرمان هزار چهره»، به الگوی مشترک سفر قهرمان در اسطوره های مختلف بشری پرداخته و مدعی است که بسیاری از قهرمانان

اسطوره‌ای در قالب یک فرآیند مشابه از مراحل چون فراخوان به سفر، آزمایش‌ها، دستیابی به هدایای معنوی و در نهایت بازگشت به دنیای معمولی می‌گذرند. این الگو، در اسطوره گیل‌گمش، به وضوح قابل مشاهده است و به تحلیل عمیق‌تر و فهم بهتر ابعاد مختلف آن کمک می‌کند.

در این پژوهش، هدف آن است که با استفاده از الگوی سفر قهرمان جوزف کمپبل، ساختار اسطوره گیل‌گمش مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد. از این طریق می‌توان به ابعاد پیچیده‌تر سفر گیل‌گمش، چالش‌ها، تکامل شخصیت او و در نهایت پیام‌های انسانی نهفته در این حماسه پی برد. پژوهش حاضر تلاش خواهد کرد تا با تحلیل روایت گیل‌گمش به درک عمیق‌تری از این حماسه و تاثیر آن در شکل‌دهی به اسطوره‌های دیگر و در نهایت شناخت بهتر از هویت انسانی و جایگاه انسان در جهان دست یابد.

۱-۱- بیان مسئله و سؤالات تحقیق

اسطوره در میان ملت‌ها و اقوام مختلف، به عنوان بخشی از فرهنگ مردم یک جامعه منعکس‌کننده اعتقادات، باورها، آیین‌ها و بینش اجتماع در بستر تاریخ است. در تعریف اصطلاحی اسطوره می‌توان گفت: «اسطوره اصطلاحی است کلی و برگزیده باورهای مقدس انسان در مرحله خاصی از تصورات اجتماعی که در عصر جوامع به اصطلاح ابتدایی شکل می‌گیرد و باور داشت مقدس همگان می‌گردد که معمولاً درباره خدایان، موجودات فوق بشری و وقایع شگفت‌آوری که در زمان‌های آغازین، با کیفیاتی متفاوت از زمان عادی ما رخ داده و به خلق جهان و اداره آن انجامیده است و یا در دوران‌های دور دست آینده رخ خواهد داد» (بهار، ۱۳۸۱: ۳۷۱). باستید در تحلیل تاریخچه پیدایش اسطوره‌ها آنها را با ذات انسانی مرتبط دانسته و معتقد است، اساطیر با دین و مذهب پیوند دارند اما جوهره اصلی اسطوره، پدید آمدن آن از تخیل است که برای مقاصدی چون تبیین پدیده‌های طبیعت، قصه‌های سرگرم‌کننده و افسانه‌های پهلوانی شکل گرفته‌اند و در مجموع، اساطیر زاده طبع شاعران، نویسندگان و تخیلی انسانی است (باستید، ۱۳۷۵: ۲۱). نظریه سفر قهرمان به عنوان یکی از مهم‌ترین بخش‌های «کهن الگوی سفر قهرمان» تحولی جدید در حوزه مطالعات نقد اسطوره‌گرایی پدید آورد. جوزف کمپبل، اسطوره‌شناس آمریکایی از شاگردان مکتب یونگ بود که با طرح الگوی اسطوره‌های سفر قهرمان، دریچه‌ای تازه به روی تحلیل آثار ادبی جهان گشود. «ژوزف کمپبل، سفر دوری انسان را در قالب قهرمانان اساطیری طرح می‌کند و نشان می‌دهد که کهن الگوی سفر در قصه‌ها و افسانه‌های جهان، در زمان و مکان‌های مختلف، در قالبی نو تکرار می‌شود تا انسان بتواند با سیر و سلوک درونی، نفس خویش را بشناسد. در این نظریه، اسطوره‌ها و روایت‌های عامیانه ملت‌ها، پیرنگی یگانه دارد» (عبدالله‌زاده و ریحانی، ۱۳۹۶: ۷۲). کمپبل برای این الگو، هفده مرحله می‌شمارد؛ اما در بیشتر اسطوره‌ها، تمام مراحل الگوی کمپبل دیده نمی‌شود. مراحل سفر قهرمان در نظریه کمپبل شامل «عزیمت»، «آیین تشریف» و «بازگشت» است. هر یک از این بخش‌ها خود دارای زیربخش‌هایی است. در مرحله عزیمت، قهرمان از دنیای عادی به دنیای ناشناخته‌ها سفر می‌کند؛ مرحله تشریف، شرح ماجراهای او در دنیای ناشناخته‌هاست و بالاخره در مرحله بازگشت، او دوباره به دنیای عادی برمی‌گردد. در کنار این اصل، مفاهیمی چون چگونگی روند دگردیسی قهرمان، حل شدن‌ها، بکرزایی و... نیز مطرح شده است (کمپبل، ۱۳۹۵: ۲۶۳-۲۴۸). در ابتدا، قهرمان در حال زندگی روزمره‌ای است که به سوی ناشناخته‌ها دعوت می‌شود. روایت گیل‌گمش، به‌عنوان یکی از نخستین نمونه‌های مکتوب سفر قهرمان، بستری مناسب برای تحلیل بر اساس الگوی جوزف کمپبل را فراهم می‌آورد. گیل‌گمش در این سفر، از مرحله عزیمت و گسستن از زندگی روزمره همچون (نبرد با خومبابا)، عبور از آزمون‌های دشوار (مرگ انکیدو و جستجوی جاودانگی) و در نهایت، با پذیرش محدودیت‌های انسانی

و درک معنای حقیقی زندگی، به جهان خویش بازمی‌گردد. لذا مسئله اصلی این پژوهش بررسی این است که چگونه حماسه گیل‌گمش می‌تواند به‌عنوان نمونه‌ای کامل از الگوی سفر قهرمان تفسیر شود و این تطابق چه پیام‌هایی برای درک عمیق‌تر این اسطوره دارد؟ با وجود این که الگوی کمپیل به‌طور گسترده‌ای در تحلیل اسطوره‌ها و داستان‌ها به کار گرفته شده‌است، همچنان تحلیل برخی اسطوره‌ها، به‌ویژه متون باستانی، نیازمند بازنگری و دقت بیشتری است. از طرفی، حماسه گیل‌گمش که یکی از اولین نمونه‌های تلاش‌های انسان برای جستجوی معنا و بازنمایی مفاهیمی مانند دوستی، مرگ و جاودانگی است، می‌تواند دریچه‌ای برای بازخوانی مفاهیم بنیادین زندگی انسان ارائه دهد؛ بنابراین، پرسش اساسی این است که اسطوره گیل‌گمش چگونه در چارچوب نظریه کمپیل و الگوی سفر قهرمان بازنمایی می‌شود و چه ابعادی از این سفر را می‌توان در روایت آن شناسایی کرد؟

۱-۲- اهداف و ضرورت تحقیق

تحلیل اسطوره‌هایی مانند گیل‌گمش، نه تنها برای درک تاریخ ادبیات و اندیشه بشر ضروری است، بلکه می‌تواند الهام‌بخش بررسی‌های معاصر در حوزه‌هایی چون: روان‌شناسی، فلسفه و جامعه‌شناسی باشد. امروزه، بازخوانی این اسطوره‌ها می‌تواند به انسان معاصر در بازسازی ارتباط با هویت و معنای زندگی کمک کند. پژوهش حاضر با استفاده از چارچوب نظری جوزف کمپیل قصد دارد، با بازخوانی اسطوره گیل‌گمش به شکلی تحلیلی، به درکی عمیق‌تر از این اثر حماسی و الگوهای جهانی آن دست یابد.

۳-۱- پیشینه تحقیق

در خصوص حماسه گیل‌گمش پژوهش‌های فراوانی صورت گرفته است که در ذیل به تعدادی از آنها اشاره می‌شود. بازگیر، حیدری، حسنی جلیلیان و نوری خاتونبانی (۱۳۹۷) پژوهشی با عنوان بررسی و تحلیل اهداف و ویژگی‌های پنج سفرنامه روحانی (گیل‌گمش، ارداویراف‌نامه، افسانه‌ار افلاطون، سیرالعباد سنایی، کمدی الهی دانتی) انجام داده‌اند. در این مطالعه، پژوهشگران نشان داده‌اند که سفرنامه‌های تخیلی به جهان پس از مرگ، در بسیاری از فرهنگ‌ها و تمدن‌ها حضور داشته و به عنوان پاسخی به ترس‌ها و پرسش‌های بشر درباره مرگ و زندگی پس از آن شکل گرفته‌اند. این متون در جنبه‌های سیاسی، اجتماعی، دینی، تعلیمی و فلسفی اشتراک دارند. همچنین، از ویژگی‌های ساختاری و محتوایی، مانند: حضور راهنما، کهن الگوها، نمادپردازی و توصیف دقیق جهان پس از مرگ، برخوردارند.

خداکرمی (۱۳۹۲)، پژوهشی با عنوان بررسی آرکی تایپ‌های حماسه گیل‌گمش از منظر یونگ انجام داده است. در این پژوهش، آرکی تایپ‌ها یا کهن‌الگوهای متعددی در حماسه گیل‌گمش از دیدگاه یونگ بررسی شده‌اند پژوهشگر تأکید می‌کند که بسیاری از این نمادها و آرکی تایپ‌ها، علی‌رغم اهمیت و معنای عمیقشان، ممکن است برای انسان مدرن، به دلیل فاصله گرفتن از مفاهیم اسطوره‌ای، کمتر قابل درک باشند. مقاله با تحلیل نقش مرگ و بررسی آرکی تایپ‌های موجود در آن، این اثر را بازتابی از دغدغه‌های مشترک بشر درباره مرگ، زندگی، جاودانگی به شمار می‌آورد.

با وجود پژوهش‌های متعدد درباره حماسه گیل‌گمش، تاکنون این اثر در چارچوب نظری الگوی «سفر قهرمان» جوزف کمپیل بررسی نشده است. پژوهش حاضر با تکیه بر مطالعات پیشین، درصدد است تا این خلأ را برطرف کرده و با بررسی حماسه گیل‌گمش در نظریه کمپیل، ابعاد جدیدی از روایت اسطوره‌ای آن را آشکار سازد.

۲- بحث و یافته‌های تحقیق

در این بخش با سود جستن از کهن‌الگوی سفر قهرمان جوزف کمپبل، به تحلیل و تفسیر حماسه گیل گمش خواهیم پرداخت و سعی خواهد شد تا با استناد به این نظریه و هم‌چنین رمزگشایی نمادها، مفاهیم اصلی و ظرایف پنهان را استخراج کنیم.

۱-۲- عزیمت

در لوح اول چنین آمده است: «گیل گمش پهلوان پیروزمند، گرداگرد اوروک حصار می‌کشد. در شهر دیواردار، پرستش گاه مقدس، مانند کوهی بلند بود. پایه بنا محکم و استوار است، چنان‌که گویی از سرب ریخته. در پناه خانه جلیلی که خدای آسمان در آن منزل دارد، انبار گندم شهر، زمین پهناوری را فراگرفته. قصر شاه با سنگ‌های نمای خود در روشنی می‌درخشند. پاسبانان همه روز را بر دیوار ایستاده‌اند. هم‌چنین شب را نگهبانان پاس می‌دارند» (بورکهارت و همکاران، ۱۳۳۳: ۲۱-۲۲). در ابتدای حماسه گیل گمش، جایگاه ممتاز او به‌وضوح آشکار است. زندگی گیل گمش در مکانی مستحکم و در کنار پرستشگاهی مقدس قرار دارد که جنبه معنوی و متعالی او را برجسته می‌کند. این ارتباط مداوم با فضای مقدس، نشان دهنده جنبه‌های روحانی شخصیت گیل گمش است. در کنار این فضای مقدس، انبار گندم نیز نمادی از برکت و فراوانی است که به همراه تقدس، از ویژگی‌های اصلی این مکان به‌شمار می‌آید. محافظت شبانه‌روزی از این حریم، مبین اهمیت و شایستگی مورد نیاز برای ورود به این مکان است.

گیل گمش در قصر خود در آسایش کامل زندگی می‌کند. روایت لوح نخست حماسه، زندگی او را پر از شادکامی، موفقیت و خوش‌گذرانی نشان می‌دهد. او ترکیبی از انسان و خداست که با زیبایی، قدرت و تنومندی‌اش، به دیگران برتری دارد. گیل گمش صاحب گله‌ها و زمین‌های بسیاری است و از هیچ مشکلی نمی‌ترسد. نیروی بی‌همتا و فرمانش در شهر مانند قانون است. همه چیز در تعادل و آرامش است و هیچ عاملی نمی‌تواند این تعادل را بر هم بزند. «دنیای خاص داستان در صورتی خاص محسوب می‌شود که بتوان تضادش را با دنیای پیش‌پاافتاده روزمره‌گی دید. از این دنیاست که قهرمان حرکت می‌کند. دنیای عادی، بطن، پایگاه و پس‌زمینه رشد قهرمان است» (ووگلر، ۱۳۸۷: ۱۱۶). این تضاد در گذر زمان، چهره‌ای متفاوت از خود نشان می‌دهد. مردم اوروک در معرض ستم گیل گمش قرار دارند و از رفتارهای خودکامانه او رنج می‌برند. خطاهای گیل گمش، نه تنها آزاردهنده، بلکه غیرقابل چشم‌پوشی است. احترام ظاهری مردم اوروک گویای نارضایتی آنان است. در لوح نخستین می‌خوانیم: «شما گاو نر وحشی آفریدید و شیر بالدار، گیل گمش، سلطان ما از آن‌ها نیرومندتر است. وی همتای خود را نمی‌یابد. قدرت او بر سر ما بسیار زیاد است. او معشوقه را به نزد محبوب راه نمی‌دهد و دختر پهلوان را به مرد خود راه نمی‌دهد» (بورکهارت و همکاران، ۱۳۳۳: ۲۲). مرحله اول سفر قهرمان با نقطه آغازین حماسه گیل گمش تطبیق دارد.

۱-۱-۲- دعوت به آغاز سفر

در این مرحله دست سرنوشت قهرمان را با ندایی به خود می‌خواند و او را از زندگی عادی به سوی قلمرویی ناشناخته می‌کشاند. این قلمرو سرنوشت می‌تواند در یک کوه یا جنگل، در آسمان یا زیرزمین و یا سرزمینی در رؤیا باشد.

«جهان ماجرا هم جایگاه خطرناک است که شکنجه‌هایی غیرقابل تصور در آن اعمال می‌شود و هم سرشار از گنج‌هاست که لذت‌هایی غیرممکن را در خود جای داده است» (کمپبل، ۱۳۹۵: ۶۶). در حماسه گیل گمش، این مرحله با تغییر تدریجی امنیت دنیای عادی قهرمان همراه است. صدای ناله‌های مردم اوروک به گوش خدای آسمان، «آنو»، می‌رسد. او از آرو، الهه بزرگ قالب‌پرداز، می‌خواهد همتایی قدرتمند و رقیبی برای گیل گمش خلق کند و از این طریق آرامش را به اوروک بازگرداند. با خلق این موجود قدرتمند روایتی تازه شکل می‌گیرد. داستان از این نقطه به سمت ماجراهایی پیش می‌رود. آن‌چنان‌که در

لوح اول آمده است، صیاد به گیل گمش می‌گوید: «از کوهستان‌های دور مردی آمده، بنیه او قوی است مانند سپاه آسمانی. قدرت او در سراسر دشت عظیم؛ و دائماً در صحرا می‌چرخد. پاهای او پیوسته با گله در کنار آب‌شخورند» (بورکهارت و همکاران، ۱۳۳۳: ۲۵-۲۴).

این تصویری وحشتناک از همتای اوست. گیل گمش ویژگی‌های یک انسان عادی را ندارد. دو قدرت، دو هم‌آورد که نشانه‌های پهلوانی را با خود دارند؛ با این تفاوت که یکی سرشتی خدایی دارد و دیگری سرشتی انسانی. انکیدو پس از ورود به اوروک، به مردم نشان می‌دهد که گیل گمش حریفی قوی و شایسته یافته است. نبرد میان انکیدو و گیل گمش آغاز می‌شود که در نهایت به دوستی و ارتباطی عمیق بین آن‌ها منجر می‌گردد. این دوستی به عنوان نقطه چرخشی در سفر قهرمانی گیل گمش عمل می‌کند. انکیدو نماینده کهن‌الگوی پیک، او را از مرزهای محدود خود فراتر می‌برد تا بتواند بر ترس‌هایش غلبه کرده و به ذات پنهان خود دست یابد. حضور انکیدو موجب برهم زدن نظم دنیای قدیم شده و گیل گمش را به سوی ساخت دنیای جدیدی سوق می‌دهد.

۲-۱-۲- رد دعوت

در آغاز سفر، اندیشه جاودانگی، مانند اشتیاقی سوزان، گیل گمش را به جنگ با خومبابا می‌برد، آرزوی نام و شهرت دارد اما سیر روایت به گونه‌ای پیش می‌رود که این اشتیاق سوزان به دردی جانکاه تبدیل می‌شود که مقدمه‌ای برای سفر دشوار گیل گمش در جستجوی پاسخی شگرف و عمیق است. گیل گمش در پاسخ انکیدو درباره علت نبرد چنین می‌گوید: «وقتی تقدیر مرا تعیین کردند من هنوز نام خویش را بر سنگ ننگاشته بودم؛ بنابراین به سرزمینی که سدر در آن است خواهم رفت. عزم آن دارم تا نام خود را در مکانی که نام مردان بلندآوازه دنیا را در آن نوشته‌اند، بنگارم» (بورکهارت و همکاران، ۱۳۳۳: ۷۴). ابتدا انکیدو از رودرو شدن با خومبابا سرباز می‌زند، زیرا قدرت ویرانگر او را به چشم دیده است و قلمرو فرمانروایی او را می‌شناسد. گیل گمش او را برمی‌انگیزد تا بدین ترس غلبه کند.

در لوح سوم گیل گمش به انکیدو چنین می‌گوید: «ضعیف نباش، ترسو و بی‌غیرت نباش رفیق من! باید فراتر برویم و با خومبابا روبرو شویم. مگر ما پاسبان او را نکشتیم؟ مگر هر دو اهل پیکار نیستیم؟ برخیز تا به کوه خدایان برویم! توکل به شمش کن. مرگ را فراموش کن! دیگر ترس وجود نخواهد داشت. در جنگل بیاییم؛ تا آن زورمند از کمین خود به ما حمله نکند. سرزمین‌های این خاک نام ما را خواهند ستود» (بورکهارت و همکاران، ۱۳۳۳: ۴۴). انکیدو می‌پذیرد تا گیل گمش را همراهی کند.

در سفر گیل گمش، سه رؤیا روایت می‌شود که دو خواب اول بدشگون هستند ولی انکیدو آنها را به‌طور مثبت تعبیر می‌کند. سپس گیل گمش رؤیای سومی می‌بیند که پر از هشدار است و پیچیدگی سفر او را بیشتر می‌کند. در لوح ششم، گیل گمش و انکیدو با ورزای آسمانی مقابله می‌کنند. انکیدو پس از خواب ناخوشایندی که دیده نگران و پریشان می‌شود. رد دعوت از سوی انکیدو پذیرش آن از جانب گیل گمش نشان دهنده دو نگرش متفاوت در برابر سرنوشت و خطر است. انکیدو که به درک واقع‌بینانه‌تری از محدودیت‌های انسانی رسیده، با دیدن خواب هشداردهنده، از همراهی گیل گمش منصرف می‌شود، چرا که دل‌تنگی، ترس از خومبابا و احساس ناتوانی او را از ادامه مسیر باز می‌دارد. در مقابل، گیل گمش با جاه‌طلبی و میل به جاودانگی هشدارها را نادیده می‌گیرد و برای ادامه سفر پافشاری می‌کند. این تصمیم نشان دهنده مرحله گذر از آستانه قهرمان است. در نهایت، انکیدو با اصرار گیل گمش همراهی را می‌پذیرد اما این انتخاب به نابودی او ختم شده و سرانجام، گیل گمش را به درکی عمیق‌تر از مفهوم مرگ و جاودانگی سوق می‌دهد.

۲-۱-۳- امداد غیبی

قهرمان به ندای درون پاسخ داده، تمام نیروهای ناخودآگاه را در کنار خود، یار و همراه می‌یابد و در «اولین مرحله سفر با موجودی حمایتگر، روبه‌رو می‌شود که در برابر نیروهای هیولایی از او محافظت می‌کند» (کمپبل، ۱۳۹۵: ۷۵). کهن‌الگوی استاد، به‌عنوان یک عنصر مهم در سفر قهرمان نقش حیاتی در تحول قهرمان ایفا می‌کند. گیل گمش در طول سفر خویش چند مرشد یا راهنما دارد.

- در آغاز سفر، گیل گمش، در پی دستیابی به جاودانگی است. این جستجو برای بی‌مرگی، به‌طور نمادین از طریق دست‌یابی به قدرت‌های فراطبیعی و درگیری با نیروهای عظیم آغاز می‌شود. در این مسیر، شَمَش، خداوند آفتاب، او را به سمت جنگلِ سدر، مکانی مملو از خطر و موجودات افسانه‌ای هدایت می‌کند که نماد و رویارویی قهرمان با چالش‌ها و تهدیدهاست.
- در مبارزه با ایشتر نیز، خدای شَمَش او را یاری می‌کند همچنان که انکیدو نیز وفاداری‌اش را ثابت می‌کند. در پایان به‌رسم پیشکش، دل‌گاو را برای شَمَش می‌برند. قهرمان با استاد یا پیر دانا ملاقات می‌کند تا به اعتماد و اطمینان برسد.
- در لوح نهم که آغاز سفر گیل گمش برای یافتن بی‌مرگی و نامیرایی است، خواسته درونی او، یعنی یافتن اکسیر و یا پاسخی برای مرگ، راهنما و مرشد اوست.
- در ادامه روایت، به کوهستان ماشو می‌رسد، کژدم - انسان راه را به او نشان می‌دهد.
- در لوح دهم، سیدوری، مهمان‌خانه‌دار، ابتدا او را به بازگشت ترغیب می‌کند و زندگی، شادی‌ها و نعمت‌های آن را برایش برمی‌شمارد. گیل گمش، همچنان برای یافتن پاسخ خود پافشاری می‌کند. نهایتاً سیدوری او را به سوی اورشانابی، کشتیان اوت‌ناپیشتم، هدایت می‌کند.
- در پایان لوح دهم، اورشانابی، تلاش می‌کند گیل گمش را از ادامه مسیر بازدارد، اما چون در این کار موفق نمی‌شود، به او می‌آموزد با استفاده از یکصد و بیست تنه درخت قیراندوده نیزه بر سر، برکشتی بنشیند و آب‌های مرگ‌زا را پشت سر بگذارد.
- در فصل چهارم، اوت‌ناپیشتم، به‌عنوان یک پیر فرزانه، دریچه دنیای باطنی را با آزمونی به‌ظاهر ساده به روی گیل گمش می‌گشاید. از آنجا که گیل گمش در این آزمون شکست می‌خورد، باید به سرزمین خود بازگردد، اما طبق رسم مهمان‌داری، به پاس تلاش‌های او، به پیشنهاد همسر اوت‌ناپیشتم هدیه‌ای دریافت می‌کند.
- در ادامه سفر اورشانابی، چون خدمتکار و ملازمی وفادار او را همراهی می‌کند و به‌نوعی راهنما و مرشد اوست.
- آخرین مرحله سفر، با نوعی حکمت و شناخت دردناک و نومیدانه، گیل گمش را به جایی می‌رساند که با دریافت‌های درونی خود، درمی‌یابد که باید سرنوشت محتوم را بپذیرد و به سرزمینش اوروک بازگردد.

۲-۱-۴- عبور از نخستین آستان

قهرمان با ظهور پیام‌آوران سرنوشت، قدم در جاده سفرها نهاده در مقابل در ورود به سرزمین قدرت اعلا، با «نگهبان آستانه» مواجه می‌شود که در محدوده افق زندگی و آسمان کنونی قهرمان به نگاهبانی می‌پردازند. موجوداتی چون: اژدها، شیر، قهرمان دیوکش با شمشیرهای آخته، کوتوله‌های نفرت‌انگیز، گاوهای بالدار و... (کمپبل، ۱۳۹۵: ۸۹).

در حماسه گیل‌گمش، با چهره‌های مختلفی از نگهبانان آستانه روبه‌رو می‌شویم. به‌جز خومبابا که نگهبان جنگل سدر با منش کاملاً خصمانه است، سایر نگهبانان دروازه‌ها چنین ویژگی‌هایی ندارند. کژدم-انسان، نگهبان دروازه کوهستان، ابتدا دشواری راه را هشدار می‌دهد و او را منع می‌کند، اما در نهایت به او اجازه عبور می‌دهد و با دعای خیر به او می‌گوید: «برو گیل‌گمش، به تو اجازه می‌دهم وارد کوهستان ماشو و مسیرهای مرتفع آن شوی، باشد که پاهایت تو را سالم به خانه بازگرداند» (ساندرز، ۱۳۷۶: ۱۰۱). سیدوری در آستانه باغ‌های خدایان، سعی دارد او را از رفتن بازدارد، اما چون نمی‌تواند مانع او شود، تسلیم می‌شود و می‌گوید: «گیل‌گمش، هیچ‌کسی پیش از این از دریا برنگذشته است، مگر شَمَش نیرومند که به‌واقع از دریا بگذشت، اما دیگر کیست مگر شَمَش که چنین تواند کرد؟ دریا دشوار است و بی‌آرام و چه می‌توانی کرد چون‌که به آب‌های ژرف مرگ در رسی؟ اما گیل‌گمش! اورشانابی آنجاست. طلسم‌های سنگی پیش اوست و اکنون در جنگل گیاه می‌چیند، شاید که او را بتوانی یافت؛ او را اگر بیافتی، از دریا همراه او بگذر، یا که به خانه بازگرد» (شبندر، ۱۰۲: ۱۳۷۸-۱۰۱). سیدوری نیز همانند کژدم - انسان، نگهبانی همراه و پشتیبان است. در آستانه آب‌های مرگ‌زا، اورشانابی آخرین نگهبان آستانه است. او نیز وقتی خواسته او را برای گذر از آب‌های مرگ‌زا می‌شنود، می‌گوید: گذشتن از آب‌ها ناممکن است، اگر قصد گذشتن از آب‌های مرگ‌زا را دارد باید یک صد و بیست درخت را ببرد و از آن تیر چوبی بسازد و قیراندود کند، اورشانابی، اگر چه او را به کاری دشوار وامی‌دارد، اما یاری‌اش می‌کند تا به سکونت‌گاه او تنابیشتم برسد.

در حماسه‌ی گیل‌گمش، نگهبانان آستانه نه تنها موانعی فیزیکی بلکه چالش‌هایی روانی و معنوی برای قهرمان ایجاد می‌کنند که به رشد و تحول او می‌انجامد. خومبابا، نگهبان جنگل سدر، با نیرویی وحشی و تهدیدی فیزیکی، گیل‌گمش را به نبرد مرگبار وادار می‌کند که در آن، قهرمان برای اولین بار با مفهوم قدرت، خشونت و پیامدهای اعمال خود مواجه می‌شود؛ این رویارویی آزمونی برای شهامت و جنگاوری اوست. کژدم-انسان که در آستانه کوهستان ایستاده، به‌جای مبارزه مستقیم، قهرمان را با محدودیت و هشدار روبه‌رو می‌کند و او را در آزمونی از جنس استقامت روانی قرار می‌دهد؛ او باید بین بازگشت و ادامه مسیر تصمیم بگیرد و همین پذیرش سختی، نشانه پختگی درونی اوست. سیدوری، در آستانه باغ‌های خدایان، آزمونی فلسفی پیش پای گیل‌گمش می‌گذارد: او را به لذت‌های زندگی دعوت می‌کند و از بیهودگی تلاش برای جاودانگی سخن می‌گوید، اما قهرمان که در پی معنای عمیق‌تری از حیات است، از این وسوسه عبور می‌کند و نشان می‌دهد که به مرحله‌ای از رشد معنوی رسیده است. سرانجام، اورشانابی، گیل‌گمش را وادار می‌کند تا با حل یک مشکل عملی، شایستگی خود را اثبات کند؛ او باید تیرهای چوبی بسازد و با آن‌ها از آب‌های خطرناک بگذرد. این سفر نه تنها مسیر فیزیکی، بلکه سفری درونی است که گیل‌گمش را از یک پادشاه مغرور به قهرمانی آزموده و دانا بدل می‌کند. نگهبان آستانه در چند مرحله، در حماسه گیل‌گمش تکرار شده و با این مرحله از سفر قهرمان انطباق دارد.

۲-۲- آیین تشریف

برای بزرگوار شدن و بزرگی یافتن، قهرمان، آیین و رسمی به جا می‌آورد. «این مرحله از سفر شامل سلسله آزمون‌هایی است که در ظاهر برای نابودی قهرمان پدید آمده‌اند، سر راه او قرار می‌گیرند. قهرمان برای کسب شهرت و اعتبار لازم برای رهبری، بایستی این آزمون‌ها را از سر بگذراند» (نقاش زاده و مختاباد، ۱۳۹۴: ۷۷). کمپل معتقد است، سفر همیشه و همه‌جا، عبور از حجاب دانسته‌ها به سوی ناشناخته‌هاست. «نیروهای نگهبان مرزها خطرناک‌اند و روبه‌رو شدن با آن‌ها مخاطره‌انگیز است؛ ولی برای آن کس که شایستگی و شجاعت لازم را دارد، خطری وجود نخواهد داشت» (کمپل، ۱۳۸۸: ۹۰). مراحل عبارت‌اند از:

۲-۱- جادهٔ آزمون‌ها

هنگامی که قهرمان از آستان عبور می‌کند، قدم به چشم‌انداز رؤیایی اشکال مبهم و سیال می‌گذارد، جایی که باید یک سلسله آزمون را پشت سر گذارد (کمپبل، ۱۳۹۵: ۱۰۵). گیل‌گمش و انکیدو به جنگل‌های سدر می‌روند و با خومبابا پیکار می‌کنند. این نبرد چند مرحله دارد. با بریدن درختان سدر خومبابا هفت بار شکوهٔ خویش را بر آن‌ها می‌نمایاند، سپس از گیل‌گمش تقاضا می‌کند که او را آزاد بگذارد تا همهٔ عمر خدمتگزارش باشد. انکیدو او را به کشتن خومبابا ترغیب می‌کند. گیل‌گمش در پاسخ می‌گوید: «اگر ما به او دست زنیم، درخشش و شکوه نور در تیرگی خواهد افسرد» (ساندرز، ۱۳۷۶: ۸۶). این جمله به‌عنوان نقطه‌ای تعیین‌کننده در داستان گیل‌گمش است که رفتار قهرمانان می‌تواند به‌عنوان پیش‌درآمدی برای خشم خدایان و آغاز مصائب انسانی تلقی شود. عمل گیل‌گمش و انکیدو در کشتن خومبابا، ممکن است نقطهٔ آغاز تغییرات سرنوشت‌ساز انسان باشد. پس از کشتن خومبابا و آوردن سرش، ائلیل خدا برآشفته، می‌گوید؛ باید عواقب اعمالشان را در آتش تحمل کنند. به نظر می‌رسد این رویداد نقطه عطفی در داستان باشد که منجر به حوادث و تغییرات جدید در مسیر قهرمانان می‌شود.

پس از پیروزی و شکرگزاری، گیل‌گمش رخت پادشاهی بر تن می‌کند و هنگامی که تاج بر سر می‌گذارد، ایشتر، ایزدبانو، شیفته او می‌شود و تلاش می‌کند با وعده‌های اغواگرانه او را به دام اندازد. گیل‌گمش سرنوشت عشاق نگون‌بخت ایشتر را به یاد می‌آورد و از پذیرفتن پیشنهاد او خودداری می‌کند. ایشتر از این ناکامی برآشفته می‌شود و به پدرش، آنو، شکایت می‌کند. او از آنو می‌خواهد گاو آسمان را به او بدهد تا از گیل‌گمش انتقام بگیرد. ابتدا آنو مخالفت می‌کند، اما ایشتر وی را به شکستن دروازه‌های دوزخ و آزاد کردن شیاطین زیر زمین، تهدید می‌کند. «آنو دهان باز کرد و با دختر نیرومند، با ایشتر، گفت: اگر من، آنچه تو می‌جویی، بکنم، هفت سال گرسنگی پدیدخواهد آمد». خدای آسمان سخنان او را شنید و آنو خواهش او را اجابت کرد. از کوه، خدایان، گاو آسمان را فرو فرستاد، او را به شهر اوروک رسانید. وی روی دانه‌ها و کشتزارها ناخت‌وتاز می‌کند، زمین‌های بیرون حصار شهر را ویران می‌کند. (بورکهارت و همکاران، ۱۳۳۳: ۵۳).

در این جا، گیل‌گمش با آزمون‌ها و چالش‌های جدیدی مواجه می‌شود که علاوه بر سنجش او فرصت‌هایی برای رشد و تکامل درونی وی به شمار می‌روند. این آزمون‌ها شامل موانع بیرونی و فشارهای روانی هستند که شخصیت‌های مختلفی، از جمله دشمنان، رقبا و پشتیبان‌ها، در آن‌ها نقش دارند. دشمنان و رقبا نمایانگر تهدیدات خارجی هستند و پشتیبان‌ها به‌عنوان راهنمایان معنوی یا فیزیکی عمل می‌کنند. فشارهای روانی قهرمان وارد می‌شود نشان‌دهنده کشمکش‌های درونی اوست.

گیل‌گمش باید بر مشقت‌ها فائق آید تا گوهر وجودی‌اش نمایان شود. ایشتر، از گیل‌گمش آزرده است، با ارسال گاو آسمانی به دنبال ایجاد آشوب جهانی است. گاو آسمانی نماد قدرت و تخریب است و گیل‌گمش در برابر ایشتر قرار می‌گیرد. این مواجهه نمایانگر تضادهای درونی و بیرونی است که گیل‌گمش باید با آن‌ها روبه‌رو شود. در اینجا ایشتر به‌عنوان یک شخصیت اغواگر و قدرتمند، تمایلات انسانی را نمایندگی می‌کند و همچنین نقش سایه‌ای درونی دارد که گیل‌گمش را از مسیر خود باز می‌دارد. این تضاد درونی او را به موقعیتی دشوار می‌کشاند، جایی که باید تصمیمی دشوار بگیرد و به مرحله‌ای بالاتر از خود دست یابد. در نهایت، تصمیم ایشتر که نماد نیروی «اغواگر است»، منجر به مرگ انکیدو می‌شود و به‌عنوان حادثه‌ای تعیین‌کننده در حماسه ظاهر می‌گردد.

گیل‌گمش به دروازه کوه بلند ماشو می‌رسد و با خطراتی چون شیرها و تاریکی روبه‌رو می‌شود. این سفر علاوه بر مواجهه با دشمنان خارجی، به رویارویی با جنبه‌های منفی درون خود نیز اشاره دارد. شیرها نماد غرور و خودپرستی گیل‌گمش و چالش‌هایی برای غلبه بر آنها هستند. گیل‌گمش با رسیدن به دروازه‌ای که نگهبانان کژدم‌نما از آن محافظت می‌کنند، با آزمونی مهم روبه‌رو می‌شود. او با بی‌باکی خواسته‌اش را ابراز می‌کند و اجازه عبور می‌یابد، درحالی‌که این نگهبانان نیز همچون راهنما مسیر را به او نشان می‌دهند. پس از عبور، چالش‌های جدیدی او را تهدید می‌کنند، اما اندیشه غلبه بر مرگ انگیزه ادامه راه را در او زنده نگه می‌دارد. دیگر فتوحات قهرمانی برای تسکین هراس از مرگ کافی نیست و تنها آرمانش، گریز از سرنوشت انسان‌ها و دستیابی به جاودانگی است. این آرزو نه تنها نیروی محرک او در این سفر، بلکه تلاشی برای یافتن معنای واقعی زندگی است.

۲-۲-۲- راه‌یابی به ژرف‌ترین غار

در نظریه سفر قهرمان ژوزف کمپبل، مرحله «راه‌یابی به ژرف‌ترین غار» به بخشی از سفر قهرمان اطلاق می‌شود که در آن قهرمان به سمت بزرگترین چالش و آزمایش خود حرکت می‌کند. «این مرحله، معمولاً با ورود به دنیای ناشناخته یا نمادین، جایی که قهرمان باید با بزرگ‌ترین ترس‌ها و خطرات درونی یا بیرونی خود روبرو شود، هم‌زمان است. غار، نماد پیچیدگی‌ها، ترس‌ها و چالش‌های درونی است که قهرمان باید آن‌ها را بپذیرد و بر آن‌ها فائق آید» (کمپبل، ۱۳۹۵: ۱۲۵).

گیل‌گمش در تالار قصر جشن می‌گیرد، اما سرنوشت و خدایان در پی رقم زدن حادثه‌اند. «خدایان انتقام‌جو، گیل‌گمش را پاس می‌دارند، چون دو سومش ایزدی است اما انکیدو آفریده خدایان است و مخلوقی بینوا چون او جسارت کرده و خومبابا و ورزای آسمانی را کشته است. پس به عقوبت این گناه باید بمیرد» (ستاری، ۱۳۸۰: ۳۷). انکیدو خوابی می‌بیند. این خواب، بازتابی از واقعیت‌های جهان است. خواب انکیدو به‌طور خاص بازتابی از وضعیت مستمر هستی و تصویرمعناداری از جهان بیرونی است. در پی این خواب، انکیدو بیمار می‌شود و دوازده روز با بیماری می‌جنگد. گیل‌گمش مراقب اوست، اطمینان دارد دوستش زنده خواهد ماند، اما روز سیزدهم در آغوش گیل‌گمش جان می‌سپارد. پس از مرگ انکیدو، گیل‌گمش احساسات پیچیده انسانی چون طعم تلخ و شیرین، شادی و سوگ، خودستایی و غرور، شرم و ترس را عمیق‌تر تجربه می‌کند. «گیل‌گمش دست بر قلبش نهاد، قلبش نمی‌زد. رنگ‌پریده از برابر جسد برخاست و از کاخ بیرون آمد و روانه شهر شد. مردم از او پرسیدند: از چه ناتوان شده‌ای، چرا چهره‌ات رنگ‌پریده است؟ قلبت را اندوه فراگرفته، سیمایی آشفته‌حال داری؟ اندوه در درونت رخنه کرده است و چهره‌ات غمگین و سوگواری می‌نماید» (ستاری، ۱۳۸۰: ۳۷). گیل‌گمش پس از پیروزی بر خومبابا در اوج شادمانی است، اما مرگ ناگهانی انکیدو، این شادی را از او می‌گیرد. مرگ برای گیل‌گمش به نیرویی اجتناب‌ناپذیر تبدیل می‌شود. او درمی‌یابد که فرار از مرگ ممکن نیست و زندگی‌اش تحت سلطه سایه مرگ قرار گرفته است.

در تحلیل سفر قهرمان گیل‌گمش و تحول فکری او، مرگ انکیدو به‌عنوان نقطه عطفی در داستان نقش حیاتی ایفا می‌کند. انکیدو، که نمادی از انسان اولیه و ارتباط نزدیک با طبیعت است، در خواب خود به حقیقت مرگ پی می‌برد. این خواب نه تنها نشان‌دهنده آغاز آگاهی از سرنوشت محتوم انسان‌هاست، بلکه از نظر فلسفی به نوعی نمایانگر درک عمیق‌تر از واقعیت‌های جهان و چرخه زندگی و مرگ است. خوابی که انکیدو، پیش از مرگش می‌بیند، به گیل‌گمش و همچنین مخاطب داستان پیامی اساسی در مورد ناپایداری و گذرا بودن هستی دارد. با مرگ انکیدو، گیل‌گمش ناگهان با جنبه تاریک و غیرقابل‌انکار زندگی روبه‌رو می‌شود. پیش از این، گیل‌گمش که به دنبال شهرت و نام بود، اصلاً به جست‌وجوی بی‌مرگی و معانی فراتر

از قدرت‌های زمینی نمی‌اندیشید. اما مرگ انکیدو، او را به مرحله‌ای از آگاهی و تحولی فلسفی می‌رساند که در آن می‌فهمد هیچ چیز در برابر مرگ ایستادگی نمی‌کند. در این مرحله، گیل‌گمش از یک قهرمان صرفاً فیزیکی به شخصیتی فلسفی‌تر تبدیل می‌شود، چرا که او دیگر صرفاً به دنبال پیروزی در نبردهای جسمانی نیست بلکه به جست‌وجوی معنای زندگی و مرگ می‌پردازد. این تحول در آرزوها و اهداف گیل‌گمش از تمایل به شهرت و نام به جست‌وجوی بی‌مرگی و کشف حقیقت جاودانگی منعطف می‌شود. رؤیای انکیدو به‌عنوان بازتابی از واقعیت‌های جهان، پایه‌گذار این تغییر در نگاه گیل‌گمش است. این رؤیا به گیل‌گمش می‌آموزد که هر موجودی، حتی قوی‌ترین و شجاع‌ترین‌ها، با مرگ روبه‌رو می‌شود و هیچ کس نمی‌تواند از آن فرار کند. این امر باعث می‌شود که گیل‌گمش علاوه بر اندیشه شهرت، به فکر معنای عمیق‌تری از زندگی و مرگ باشد. جست‌وجوی بی‌مرگی دیگر تنها دغدغه‌ی فیزیکی او نیست بلکه درونی‌ترین آرزوی گیل‌گمش، تبدیل شدن به شخصیتی حکیم و آگاه از مرگ و زندگی است.

این تحول فکری در سیر داستان گیل‌گمش، او را به نقطه‌ای می‌رساند که به‌طور عملی به دنیای مرگ و پس از آن سفر می‌کند و تلاش می‌کند تا راز مرگ را از انکیدو، که حالا تبدیل به سایه‌ای از جهان مردگان شده است، بیاموزد. سفر به دنیای مردگان، یکی از نمودهای مهم سفر قهرمان کمپبل است، جایی که قهرمان در پی کشف حقیقتی بزرگ‌تر از آن چیزی است که در زندگی معمولی به آن پرداخته است. با این تحولات، گیل‌گمش نه تنها به‌عنوان یک قهرمان فیزیکی بلکه به‌عنوان قهرمانی فلسفی که در پی معنای حقیقی زندگی است، ظاهر می‌شود.

۲-۲-۳- آزمون بزرگ

گیل‌گمش پیش از این از بسیاری آزمایش‌ها سربلند بیرون آمده، اما در این آزمایش بزرگ شکست می‌خورد و نمی‌تواند بر تقدیر چیره شود. گیل‌گمش در تلاش است تا بر زندگی ابدی غلبه کند، اما خدایان با نگاهی بی‌رحمانه به او و نوع انسان می‌نگرند. او در آزمون شش شبانه‌روز بی‌خوابی، به دنیای خواب وارد می‌شود، گویی که مرده است. اوت‌ناپیشتم به او نگاه تحقیرآمیز می‌کند و از مرگ گیل‌گمش به عنوان نمادی از شکست آرزوهایش یاد می‌کند. گیل‌گمش در این آزمون بزرگ، شکست می‌خورد و به عمیق‌ترین ترس‌های خود از مرگ و نیستی پی می‌برد. او نمی‌تواند مرگ را نادیده بگیرد و از زندگی لذت ببرد. گیل‌گمش از درون دچار گسیختگی می‌شود. این شکست، نماد گم شدن در مرز میان زندگی و مرگ است. گیل‌گمش در این آزمون با واقعیت‌های غیرقابل تغییر هستی روبه‌رو می‌شود. آزمون‌ها او را به بازسازی و تجدید حیات در سطح روحانی و معنوی سوق می‌دهند. در نهایت، گیل‌گمش در برابر مرگ تسلیم می‌شود و تجربه‌ای نو در مواجهه با آن پیدا می‌کند که به او امکان می‌دهد به شکلی جدید و عمیق‌تر به زندگی نگاه کند.

در جایی از جنازه‌هایی صحبت می‌شود که بر روی آب فرات می‌روند، اجساد مردم اوروک که نگرانی و رنج گیل‌گمش را برمی‌انگیزند. در لحظه‌ای که به نظر می‌رسد همه چیز به سمت پیروزی پیش می‌رود، چهره سخت‌گیرانه و نکته‌سنجانه خدایان آشکار می‌شود. افتخارات گیل‌گمش نادیده گرفته می‌شود و ناکامی و شکست به سراغش می‌آید. چالش داستان، جایی که قهرمان با بزرگ‌ترین ترس خود روبه‌رو می‌شود و با مرگ مبارزه می‌کند. راز این آزمایش دشوار، مردن و دوباره زاده شدن است. گیل‌گمش بارها مرگ را تجربه کرده است. هر بار چیزی در قهرمان می‌میرد و چیز جدیدی در او زاده می‌شود. در هر قدمی که قهرمان برمی‌دارد، ترس‌ها و خستگی‌های او را احساس می‌کنیم و تلاش نستوه او را می‌بینیم. شباهت‌های حماسه گیل‌گمش با مراحل سفر قهرمان در اینجا نیز به وضوح قابل مشاهده است.

۲-۲-۴- برکت نهایی

این بخش از داستان گیل‌گمش به زیبایی، درون‌مایه‌های اصلی حماسه را نشان می‌دهد: جستجوی انسان برای جاودانگی، آگاهی از مرگ و پذیرش حقیقت هستی. گیل‌گمش که به دنبال جاودانگی است، در مواجهه با اوت‌نایشتیم با حقیقتی عمیق‌تر روبرو می‌شود. اوت‌نایشتیم به عنوان یک شخصیت بی‌مرگ، در حقیقت تجربه‌ای نمادین از بی‌نهایت بودن را به نمایش می‌گذارد. او نشان می‌دهد که این بی‌مرگی نه به خاطر اراده یا انتخاب شخصی، بلکه به عنوان عطیه‌ای از سوی خدایان است. او به گیل‌گمش توصیه می‌کند که اندوه خود را بر مرگ نیفزاید، چرا که مرگ بخشی از طبیعت انسانی است و از این نظر نمی‌توان آن را تغییر داد.

«کتیبه یازدهم (که به اصطلاح کتیبه توفان نامیده می‌شود) در حالی آغاز می‌گردد که گیل‌گمش در حیرت است که چگونه او و اوت‌نایشتیم کاملاً شبیه یکدیگرند، اما یکی میرنده و دیگری جاودانه است» (مک کال، ۱۳۸۹: ۶۵).

اوت‌نایشتیم پیش از عزیمت گیل‌گمش، به درخواست همسرش، راز شگفت‌آوری را بر او فاش ساخت و آن این بود: «در ته اقیانوس، گیاهی خاردار که همچون تمشک جنگلی دست را می‌آزارد، هست، اما نامش این است: «پیر-مرد-جوان-شود»؛ و هر که آن را بخورد جوانی‌اش را بازیابد» (ژیران، ۱۳۸۲: ۱۰۵). گیل‌گمش پس از سختی‌ها و ترس‌هایش، با توصیه همسر اوت‌نایشتیم گیاه جاودانگی را می‌یابد. این، نقطه اوج سفر اوست، جایی که پاداش تلاش‌ها و مبارزات بی‌وقفه‌اش را دریافت می‌کند و عزم راسخ او به اوج خود می‌رسد. مخاطب نیز با او به اوج شادی می‌رسد و پس از طی هیجان‌ات، آرامش خیال می‌یابد و احساس غرور و موفقیت روح مخاطب را نیز در بر می‌گیرد، گویی پیروزی گیل‌گمش پیروزی خود اوست.

گیل‌گمش به توصیه اوت‌نایشتیم، باید در برکه‌ای خنک بدنش را از کثافات بشوید و زیبایی جسمانی‌اش آشکار شود. گیاه را در جایی می‌گذارد، می‌خواهد جامه‌ای نو بپوشد تا سفرش به پایان برسد، اما مار بوی گیاه را استشاق می‌کند و گیاه را می‌بلعد، پوست می‌اندازد و جوان می‌شود. گیل‌گمش مأیوس به جا می‌ماند. ناگهان تمامی رنج‌ها و دشواری‌ها و زمان و مکان در او از بین می‌رود، اندیشه‌اش روشنی می‌گیرد و حکمت در درونش جاری می‌شود. او درمی‌یابد که درست‌ترین کنش تسلیم است! مار ایفاکننده نقش نیرنگ‌باز است. او از جایی که نمی‌دانیم کجاست، ناگهان بیرون می‌جهد و همه چیز را در هم می‌ریزد و نتیجه سفر قهرمان را دگرگون می‌کند.

۲-۳- بازگشت

کمپبل، دومین وظیفه قهرمان را پس از درک قلمرو خدایان، بازگشت به دنیای پیشین خود می‌داند. مرحله‌ای که مستلزم مرگ در یک سطح و تولد دوباره در سطحی دیگر است. «قهرمان به‌عنوان انسانی مدرن می‌میرد ولی چون انسانی کامل و متعلق به تمام جهان است دوباره متولد می‌شود» (کمپبل، ۱۳۹۵: ۳۰). تا در این حیات مجدد با در میان گذاشتن استعدادها، آموخته‌ها و ارزش‌های سفر که نتیجه «هماهنگی وضعیت و مرام درونی او با حقایق بیرون است» (کمپبل، ۱۳۹۵: ۱۰۸). همانند انسانی دگرگون ساز، خدمت کند. او با دریافت فضل و برکتی که به واسطه آن، می‌تواند زندگی را متحول و به تجدید حیات جامعه انسانی کمک کند، باید بازگردد؛ و حتی ممکن است به‌جای بازگشت، با کناره‌گیری از جهان قبلی از انجام مسئولیتی که بر عهده دارد، سرباز زند.

اوت‌نایشتیم او را برای یافتن اکسیر جوانی به سوی گذرگاه‌های عمیق آب روانه می‌کند. بنا به امر اوت‌نایشتیم، اورشانابی او را همراهی می‌کند و مشوق و همراه اوست. گیل‌گمش گیاه جادویی را از دست می‌دهد به اورشانابی می‌گوید: «اوه،

اورشانی، در طلب همین، دست‌هایم را رنجه کردم و برای خاطر همین، دلم غرقه خون شد. برای خود چیزی به چنگ نیاوردم، نه من، بلکه این جانور زمین از بهره آن شاد است. حال دیگر جریان آب آن را بیست فرسنگ به سوی گذرگاهی که در آن یافتمش پس رانده است. گنجی یافتم و اینک آن را از کف دادم. بگذار کشتی را به ساحل رها کنیم و برویم» (بورکهارت و همکاران، ۱۳۳۳: ۱۱۸). درک گیل گمش از سرنوشت انسانی و رنج‌های وی، او را به حقیقتی روحانی رهنمون می‌شود که به او کمک می‌کند تا بار هستی را تحمل کند. این حقیقت باعث می‌شود که او جهان را به عنوان یک سفر برای بشر ببیند و نامیرایی را در حکمت و نواندیشی انسان جستجو کند.

۲-۳-۱ دست یابی به آزادی در زندگی

برای کامل و بی‌عیب و نقص بودن داستان، مخاطب باید بار دیگر لحظه مرگ و باززایی، مشابه مرحله آزمایش سخت و مافوق طبیعی را تجربه کند. «این لحظه، نقطه اوج و (نه بحران) یعنی آخرین و خطرناک‌ترین لحظه مواجهه با مرگ است. قهرمان باید قبل از ورود مجدد به دنیای عادی تزکیه و تصفیة دیگری را از سر بگذراند و تحول یابد» (وگلر، ۱۳۸۷: ۲۶۴). در جایی که اوت‌ناپشتیم به اورشانی می‌گوید: «مردی که در برابرش گام می‌زنی، او را به اینجا بیاور، کسی که بدنش از چرک پوشیده شده و لطافت اندامش از پوست جانوران وحشی آزرده گشته است. او را به مکان شستشو بیاور و... سربند تازه‌ای به او بده و لباس‌هایی نو تا بدن برهنه‌اش را بپوشاند. تا هنگامی که او به شهر خود بازنگشته و سفر او به پایان نرسیده این لباس‌ها کهنه نخواهد شد و چون جامه نومی خواهد بود که بر تن کرده باشند» (ساندرز، ۱۳۷۶: ۱۱۶). گیل گمش در برکه‌ای خنک غوطه‌ور می‌شود و خود را از کثیفی‌ها که نماد تعلقات و صفات منفی است، پاک می‌کند. آب، با ویژگی تزکیه‌کننده خود به نوعی نماد نوزایی است که در آن مرگ و زندگی با هم ترکیب می‌شوند. قهرمان در درون خود می‌میرد و سپس با وجودی پاک از تمام خودخواهی‌ها از نو زاده می‌شود این زاده شدن بازتابی از جنبه‌های روحانی و لطیف، شخصیت قهرمان را به نمایش می‌گذارد. آب نمادی از تطهیر و تولدی دوباره و رمز حکمت است. «آب راز خلقت، تولد، مرگ، رستاخیز، تطهیر و رستگاری، باروری و رشد» (مدرسی، ۱۳۹۰: ۳۹۴). گویی گیل گمش در چشمه‌ای از حکمت شست‌وشو می‌کند. او با این شعور آرامش می‌یابد، آشوب درونیش به «معرفتی خاموش» بدل می‌شود و از طریق رویارویی با خویشتن جدید خود، مرگ و زندگی را دو روی یک سکه می‌بیند.

۲-۳-۲ ارباب دو جهان

قهرمان، با تجربه متناقض یکی بودن دو جهان، آشنا شده و به واسطه‌رهایی از تمام محدودیت‌های فردی و رسیدن به فنای خویشتن، پیش شرط تولد مجدد، به درک حقیقت نائل می‌شود، شاهد گذری بسیار ژرف و ارباب‌گونه در دو سوی آستان جهان می‌گردد. «آزادی عبور و مرور در دو بخش آن است، حرکت از سوی تجلیات زمان، به سوی اعماق سبب‌ساز و بازگشت از آن، آن هم به طوری که قواعد هیچ‌یک از این دو سو، به دیگری آلوده نشود، ولی درعین حال، ذهن بتواند یکی را از دریچه دیگری بنگرد...» (کمپل، ۱۳۹۵: ۲۳۷). اینجاست که قهرمان با ذهنی آزاد شده و بدون محدودیت می‌اندیشد. گیل گمش که پس از مرگ انکیدو غمگین و جستجوگر معنای مرگ و جاودانگی است، تصمیم می‌گیرد به دنیای مردگان سفر کند تا از انکیدو درباره مرگ بپرسد. این سفر به نوعی نمادی از «ارباب دو جهان» است، چرا که گیل گمش باید همزمان با تجربه مرگ و زندگی روبه‌رو شود و به درک جدیدی از هستی و مرگ دست یابد.

در سفر به دنیای مردگان، گیل گمش با سایه انکیدو ملاقات می‌کند که به او درباره‌ی واقعیت مرگ و محدودیت‌های انسانی می‌گوید؛ اما به دلیل محدودیت‌های انسانی، سایه نمی‌تواند حقیقت مرگ را به طور کامل و واضح به گیل گمش منتقل کند.

این تجربه به گیل‌گمش کمک می‌کند تا به واقعیت مرگ و حقیقت محدودیت‌های انسانی پی ببرد و درک کند که زندگی و مرگ به‌طور جدایی‌ناپذیر با یکدیگر مرتبط هستند.

پس از بازگشت به اوروک، گیل‌گمش به این جایگاه می‌رسد که دیگر به دنبال جاودانگی از طریق فتوحات و قدرت نیست، بلکه به جای آن به حقیقت زندگی و مرگ رسیده و به آگاهی جدیدی از هستی دست یافته است. در این مرحله، گیل‌گمش به‌طور نمادین به ارباب دو جهان تبدیل می‌شود، چرا که توانایی درک و عبور از مرزهای زندگی و مرگ را پیدا کرده است. گیل‌گمش با توانایی درک هر دو جنبه زندگی و مرگ، به فردی حکیم تبدیل می‌شود.

پایان داستان، عطوفت و حس مسئولیت فرمانروای خوشگذران و خودکامه ظالم آغاز داستان را به‌خوبی نمایش می‌دهد. آنجا که پس از رسیدن به اوروک می‌گوید: «اورشانی، به بالای دیوار اوروک برو، پی ایوان را نظاره کن و آجر کاری آن را بیازما. ببین آیا از آجر پخته نیست و آیا هفت مرد خردمند بنیان‌گذار آن نبوده‌اند؟ یک‌سوم آن شهر است. یک‌سوم باغ است و یک‌سوم آن دشت است؛ به همراه قلمرو ایزدبانو ایشتر. این بخش‌ها و آن قلمرو همگی جزء اوروک هستند» (ساندرز، ۱۳۷۶: ۱۱۸).

گیل‌گمش «درد جاودانگی» را برای همیشه با خود داشت، اما در آشتی بودن با خود و جهان و این که ارزش زندگی و بودن را نادیده نینگارد، سبب شد، مردم و سرزمین اوروک پس از مرگ گیل‌گمش در عزای او در فغان شدند و هدایایی به ارش کیگال، ملکه مرگ به نام و یاد گیل‌گمش تقدیم داشتند؛ و برای دیگر خدایان، نان پیشکش کردند. جشن برای شولپای، خدای جشن و برای ساماکان، خدای گله‌ها و در محل شرب خدایان، شراب ریختند و بر او درود فرستادند. «پادشاه بر زمین غنوده و هرگز برنخواهد خاست / خداوندگار کولاب هرگز برنخواهد خاست / او بر شر غلبه کرد، هرگز برنخواهد آمد / او خردمند بود و چهره‌ای دلپذیر داشت، هرگز باز نخواهد آمد» (ساندرز، ۱۳۷۶: ۱۱۹).

این مرحله از سفر قهرمان و حماسه گیل‌گمش نیز با هم منطبق هستند. مرگ او با دریغ و حسرت برای مخاطب همراه است. مرگ او در کمال آرامش، در مکانی مطمئن و امن در نهایت درخشندگی اتفاق افتاد.

۳- نتیجه‌گیری

سفر گیل‌گمش سفری بیرونی است که برای جستجوی جاودانگی و غلبه بر ترس از مرگ آغاز می‌شود. این سفر پس از مرگ انکیدو، و آگاهی او از فانی بودن انسان شکل می‌گیرد. او بی‌درنگ تصمیم می‌گیرد برای یافتن راز جاودانگی سفری پرخطر آغاز کند. در این مسیر، گیل‌گمش از حمایت خدای خورشید (شمش) بهره‌مند می‌شود. نخستین آستانی که گیل‌گمش باید از آن عبور کند، نبرد با هومبابا، غول نگهبان جنگل سدر است. او را شکست می‌دهد و راه خود را ادامه می‌دهد.

در مرحله تشریف، گیل‌گمش با آزمون‌های متعددی روبرو می‌شود. او از کوهستان‌های خطرناک عبور می‌کند و دریای مرگ را پشت سر می‌گذارد تا به اوتنایشیم، تنها انسان جاودانه، برسد. او در این مرحله با نیایش و پرسش از اوتنایشیم به دنبال راز جاودانگی است و موفق به یافتن گیاهی می‌شود که می‌تواند جاودانگی را به ارمغان آورد؛ اما در بازگشت، این گیاه را ماری می‌رباید و گیل‌گمش مجبور به پذیرش شکست خود در دستیابی به جاودانگی می‌شود.

در مرحله بازگشت، گیل‌گمش بدون امتناع به شهر خود، اوروک، بازمی‌گردد. او درمی‌یابد که جاودانگی واقعی نه در زندگی جاودانه، بلکه در ایجاد آثار ماندگار و خدمت به مردم است. با این آگاهی، گیل‌گمش به پادشاهی فرزانه تبدیل می‌شود و تلاش می‌کند تا اوروک را آباد کند و میراثی جاودانه از خود بر جای بگذارد. این آگاهی او را به ارباب دو جهان تبدیل می‌کند: جهان فانی و جهان معنوی گیل‌گمش مطابق با نظریه کمپل پس از پشت سر نهادن رنج سفر، قهرمانی است

که از تمام محدودیت‌های فردی، خصوصیت‌های اخلاقی، وحشت‌ها و امیدها رها می‌شود و دیگر از فنای خویشتن هراسی ندارد. جاه‌طلبی‌ها را کنار گذاشته و با رضای کامل، قانون زندگی در او متجلی می‌شود. به این ترتیب تمام مراحل الگوی کمپبل جز رد دعوت در سفر گیل گمش نمود یافته است.

منابع

- الیاده، میرچا. (۱۳۹۲). اسطوره، رؤیا، راز. چاپ سوم، ترجمه: رویا منجم، تهران: علم.
- بازگیر، نورالدین. حیدری، علی، حسنی جلیلیان، محمدرضا. نوری خاتونبانی، علی. (۱۳۹۷). بررسی و تحلیل اهداف و ویژگی‌های پنج سفرنامه روحانی (گیل گمش، ارداویراف‌نامه، افسانه افلاطون، سیرالعباد سنایی، کمدی الهی دانته، متن پژوهی ادبی. ۲۲ (۱۷۶): ۶۰-۳۳.
- باستید، روژ. (۱۳۷۵). دانش اساطیر، ترجمه: جلال ستاری، تهران: توس.
- بورگهارت، گیورک و اسمیت، جورج. (۱۳۳۳). حماسه گیل گمش، ترجمه: داوود منشی زاده تهران: جاجرمی.
- بهار، مهرداد. (۱۳۸۱). پژوهشی در اساطیر ایران، تهران: توس.
- خداکریمی، فاطمه. (۱۳۹۲). بررسی آرکی تایپ‌های حماسه گیل گمش از منظر یونگ، زبان و ادب فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی سنندج، ۱۶(۵): ۶۸-۴۶.
- دادور، ابوالقاسم و روزبهانی، رؤیا. (۱۳۹۸). بازتاب طبیعت در گستره اساطیر ایران، جلوه هنر، دوره ۱۱، شماره ۱(۲۲): ۷۲-۶۳.
- ژیران، ف و دیگران. (۱۳۸۲). فرهنگ اساطیر آشور و بابل. ترجمه: ابوالقاسم اسماعیل پور، تهران: فکر روز.
- ساندرز، ن. ک. (۱۳۷۶). حماسه گیل گمش. ترجمه: اسماعیل فلزی، تهران: هیرمند.
- ستاری، جلال. (۱۳۸۰). پژوهشی در اسطوره گیل گمش و افسانه اسکندر، تهران: مرکز.
- شبندر، سمیه. (۱۳۷۸). حماسه گیل گمش. ترجمه: مهدی مقصودی، مشهد: گل آفتابگردان.
- کمپبل، جوزف. (۱۳۹۵). قهرمان هزار چهره، ترجمه: شادی خسرو پناه، چاپ هفتم، مشهد: گل آفتاب.
- مدرسی، فاطمه. (۱۳۹۰). فرهنگ توصیفی- نقد و نظریه‌های ادبی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
- مک کال، هنریتا. (۱۳۸۹). اسطوره‌های بین‌النهرینی، ترجمه: عباس مخبر، تهران: مرکز.
- نقاش زاده، مسعود و سید مصطفی، مختاباد. (۱۳۹۴). تحلیل ساختار فیلم‌های حماسی بر اساس الگوی سفر قهرمان، پژوهش‌های ارتباطی سال ۲۲، شماره ۲: ۶۵-۸۵.
- ووگلر، کریستوفر. (۱۳۸۷). سفر نویسنده؛ ساختار اسطوره در خدمت نویسندگان، ترجمه: محمد گذر آبادی، تهران: مینوی خرد.